
Mojca Ramšak

**Razmišljanje, paberki in utrinki po 9. mednarodni konferenci
ustne zgodovine**

(IX International Oral History Conference «Communicating
Experience», Göteborg, 13.-16. 6. 1996)

Od 13. do 16. junija 1996 je v Göteborgu na Švedskem potekala že 9. mednarodna konferenca ustne zgodovine, katere glavno vodilo je bilo posredovanje in izmenjava izkušenj v zvezi s preučevanjem ustne zgodovine (IX International Oral History Conference «Communicating Experience»). Program konference je obsegal 134 referatov in filmov z 238 referenti različnih disciplin in iz več kot 40 držav. V 11 vzporedno potekajočih sekcijah¹ so etnologi, zgodovinarji, folkloristi, sociologi, lingvisti, socialni in kulturni antropologi, religiologi, socialni delavci, pravniki, psihologi idr. predstavili različne načine, metode in cilje raziskovanja ustne zgodovine, metode zbiranja, ohranjanja, razširjanja in uporabe ustnih pričevanj, usmeritve in vrednotenja standardov za intervjuje ter različne teoretske, predmetne in praktične cilje raziskovanja biografskega gradiva.

Konferenco je pripravil oddelek za etnologijo Univerze v Göteborgu, kar ni naključje. Ena najznačilnejših metodoloških potez v današnji švedski etnologiji je namreč prav uporaba ustnih virov, večkrat v kombinaciji z opazovanjem z udeležbo. Osebne izpovedi, ki so po mnenju Svena B Eka sestavni del švedske etnologije, se kažejo tudi na oddelku za etnologijo v Göteborgu, kjer je sorazmerno močan tudi zgodovinski interes, viden kot gostovanje zgodovinsko antropološkega seminarja, kjer so poleg etnologov udeleženci še zgodovinarji, socialni antropologi in sociologi. Namen seminarja je zgolj interdisciplinarna izmenjava idej, ne pa ustanovitev nove discipline.² Sploh pa se je švedska etnologija v šestdesetih letih začela ozirati po antropologiji in do neke mere tudi sociologiji. Precej je narastel tudi historičen interes in pridobil na veljavi.

---

¹ Delo v sekcijah je potekalo tako, da so po štirje referenti predstavili glavne predpostavke in ugotovitve ali film v desetih minutah, za vsakim referatom in po predstavitvi vseh pa je bil čas namenjen specifičnim in splošnim vprašanjem.

² Prim.: Sven B Ek, *Narratives and Reality. V: IX International Oral History Conference, «Communicating Experience» (Göteborg 1996)*, str. 896.

Žarišče sodobne švedske etnologije je obrnjeno k sodobni družbi in njenim predstavnikom ter k urbanim področjem.³

Temu se je približala tudi zasnova konference, ki je bila tematsko razdeljena na sekcije: 1. migracije in etnična identiteta, 2. izobraževanje, 3. zgodovine ljudi, politična in ljudska gibanja, 4. lokalne identitete - kontinuiteta in spremembe, 5. življenje delavskega razreda, 6. folklor, navade, religije, 7. zdravje in skrb zanj, 8. metode in teorije, 9. arhivi in avdiovizualne tehnike, 10. vojne, nasilje, nacionalizmi, zatiranja in protesti, 11. družina, generacije in njihovi odnosi.

Objavljeni so bili tudi vsi pravočasno prispeli referati, in kakor je videti v zbornikih, brez uredniških posegov. To si lahko razlagamo tudi kot pluralizem enakopravno zastopanih idej na področju preučevanja ustne zgodovine in prizadevanje za čim širšo izmenjavo tovrstnih informacij. V najbolj pesimistični različici pa bi tako uredniško neposeganje lahko bilo tudi posledica pomanjkanja časa pri pripravi zbornikov.⁴ Referati so objavljeni v štirih obsežnih konferenčnih zbornikih (na skupaj 1281 straneh) v angleškem, španskem in francoskem jeziku (ne gre za prevode, pač pa za objave v vseh treh jezikih hkrati). To so bili tudi uradni jeziki konference. Knjige imajo isti naslov kot konferenca, v vsaki pa so teksti iz treh ali štirih sekcij. »Zamudniki«, ki niso pravočasno oddali tekstov, pa so zainteresiranim udeležencem razdelili kopije le-teh. Na Univerzi je bilo v recepciji na voljo tudi drugo informativno gradivo ter knjige in revije s to tematiko.⁵

Sumaričen epistemološki prerez objavljenih tekstov s konference kaže najbolj pereča vprašanja, s katerimi se srečujejo raziskovalci ustne zgodovine.

1. V ospredju je gotovo problem zgodovinske vrednosti, njihove omejene uporabe in kritike virov.

Ustna zgodovina je v najožjem pomenu besede tehnika zbiranja in ohranjanja zgodovinskih informacij s pomočjo posnetih intervjujev z udeleženci preteklih dogodkov in načinov življenja. To je hkrati tudi najstarejša vrsta zgodovinskega poizvedovanja in predhodnica pisanih virov. Njeni začetki v Evropi in Ameriki segajo v prvo polovico 20. stoletja, v čas, ko je bilo že mogoče dokumentirati in posneti intervjuje o preteklem življenju na magnetofonski trak. Pred obdobjem elektronske komunikacije se je sintagma ustna zgodovina uporabljala za zbiranje in simultano zapisovanje intervjujev. Od biografike se ustna zgodovina razlikuje že v izbiri pripovedovalcev. Prvi intervjujajo ali zbirajo in objavljajo pisne vire o znanih osebah iz političnega, kulturnega in gospodarskega življenja, drugi pa zbirajo spomine in čustvovanja različnih ljudi. Predvsem tistih »nepomebnih posameznikov«, ki nimajo večjega vpliva na zgodovinsko dogajanje.

³ Sven B Ek, The Department of Ethnology Göteborg University (Göteborg 1996), str. 1.

⁴ Moteče je npr. ignoriranje šumnikov in drugih črk, ki jih računalnik ni razpoznal in so namesto njih na teh mestih zaviti ali oglati oklepaji ali drugi znaki.

⁵ Npr.: Oral History Journal (izd. The Oral History Society, Essex); BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History (izd. Institut für Geschichte und Biographie, Hagen); Oral History Association Newsletter (izd. Oral History Association, Waco, Texas); Oral History Archive Budapest 1981-96 (izd. Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution, Budimpešta); International Yearbook of Oral History and Life Stories (izd. Oxford University Press, Corby, Velika Britanija); Oral History (izd. Oral History Society & National Sound Archive, London); The UCLA Oral History Program: Catalog of the Collection (izd. University of California, Los Angeles 1992, druga izdaja); David K. Dunaway & Willa K. Baum, Oral History - An Interdisciplinary Anthology (izd. SAGE, London 1996); Willa K. Baum, Transcribing and Editing Oral History (izd. SAGE, London 1991); Willa K. Baum, Oral History for the Local Historical Society (izd. SAGE, London, izid predviden v letu 1997); Alessandro Portelli, The Text and the Voice (izd. Columbia University Press, Irvington, New York, 1996)...

Danes raziskovalci uporabljajo še video dokumentacijo, ki je pomembno orodje za razumevanje sodobnega načina življenja, ker v gibljivih slikah vizualizira zvočne posnetke. Na ta način se ohranja preteklost za prihodnost. Uporabna vrednost ustne zgodovine je v tem, da njeno raziskovanje omogoča poznavanje ožje lokalne skupnosti, vnaša nove dimenzije v lokalno in družinsko zgodovino, vzpodbuja občutek za vrednost in nepretrgan prispevek starejše generacije. Arhivske, knjižnične in druge zbirke pa povečujejo pomen novih virov za vse, ki se zanimajo za zgodovino. Na njihovi podlagi nastajajo tudi številne radijske in televizijske oddaje in programi, ki popularizirajo vedenje o mikrokozmosu.

2. Drugo ključno vprašanje, ki se je kot rdeča nit vleklo skozi večino referatov, je bila izbira dovolj reprezentativnih pripovedovalcev. Ker je v angleško govorečem svetu že dokaj dolga tradicija vključevanja privatnih zbiralcev biografskega gradiva v raziskovalne projekte - ti imajo celo svoja društva ustne zgodovine, neodvisna od »resnih« raziskovalnih inštitucij, so nekateri avtorji ugotavljali neuskkljenost med reprezentančnostjo vzorca, ki ga zahtevajo raziskovalne inštitucije, in dejanskimi upoštevanji vzorca.

Dodaten problem je še raziskovalčevo »prevajanje« oziroma tekstualizacija dobljenega gradiva. Karkoli že ustni zgodovinarji raziskujejo, vedno morajo v tekst prevesti tuje izkušnje. Pri tem je seveda možnih več različnih poti, po katerih prevodi učinkujejo. Te poti lahko imajo pomembne etične in politične posledice. V zbranih tekstih v konferenčnih zbornikih (in predstavljenih filmih) se je to kazalo bodisi v zapisovanju individualnih izkušenj raziskovalcev v času raziskave bodisi v tekstualizaciji ali vizualizaciji, ki so rezultat opazovanja, interpretacij in dialogov. Vedno znova so se pojavljala hermenevtična razmišljanja o tem, kdo pravzaprav prevaja kulturne izkušnje; ali je to že pripovedovalec ali zgolj raziskovalec. Ne glede na to, ali raziskovalci sploh kdaj objavijo monografije o raziskovani temi, pa večino svojega raziskovalnega časa porabijo za opisna in razlagalna (za)pisovanja ter tehnične (metodične) aplikacije predstavitve družbenega in kulturnega življenja.

3. Najglasnejše debate na konferenci so ne glede na tematiko, ki so jo obravnavali referenti, sprožila vprašanja zaupnosti in avtorstva biografskega gradiva. Vprašanja in največkrat le nakazani odgovori na take ali drugačne etične probleme, s katerimi se srečujejo preučevalci ustne zgodovine, se sicer niso ustavljala v slepi ulici, vseeno pa so povzročila verižno reakcijo in plaz vedno novih nerešenih etičnih vprašanj. Od primera do primera je sicer različna etična stališča referentov vendarle družila skupna ideja o nedopustnosti etičnega relativizma pri zbiranju, shranjevanju in publiciranju izsledkov. To je bilo še prav posebej izrazito npr. v sekcijah, kjer so bile predstavljene tiste teme iz sodobnega urbanega načina življenja, ki vsebujejo pričevanja o marginalnih skupinah, npr. o kriminalcih, spolno zlorabljenih ženskah in otrocih (posilstvo, incest)⁶, homoseksualcih⁷, političnih obsojencih, paravojaških skupinah in drugih ilegalnih dejavnostih ipd. Biografsko gradivo te vrste je ne samo neznanško težko dobiti,

⁶ Zelo poučen in z upoštevanjem visokih etičnih standardov je bil 53 minutni ameriški video dokumentarec z naslovom *Clothesline*, ki ga v kontekstu lahko prevedemo kot obleke na vrvi ali bolje majice na vrvi. Gre za film, ki je nastal na podlagi intervjujev z ženskami, ki so prispevale okrog 90 poslikanih majic (T-shirts), na katerih izpovedujejo svojo bolečino zaradi spolnega in drugega nasilja, ki so ga doživele v preteklosti. Bele majice so poslikali sorodniki ali prijatelji tistih žensk, ki so bile umorjene, modre ali zelene so poslikale žrtve spolne zlorabe v otroštvu, rdeče so prispevale posiljene ženske in vijoličaste lezbijke, ki trpijo zaradi nasilja svoje okolice, ker ne sprejema njihove drugačnosti. Na majice so žene narisale različne podobe in

temveč ga je tudi težko arhivirati. To še posebej velja za ustanove, ki načrtno zbirajo in obdelujejo ustne vire in jih hranijo ter nudijo na vpogled tudi različnim uporabnikom. Alternativne oblike shranjevanja so poleg možnosti dostopa v zgolj raziskovalne namene, anonimiziranja in prikritja identifikacijskih znakov, tudi časovni zamik, ki preteče od zbiranja do uporabe. Vse skupaj pa je potrebno pretehtati od primera do primera.

Avtorske pravice biografskega gradiva so v različnih državah različno obravnavane. Največkrat pa gre za ustni dogovor med intervjuvancem in raziskovalcem. V nekaterih evropskih državah, predvsem pa v Veliki Britaniji, je tovrstno raziskovanje sploh nemogoče brez pisne pogodbe. V Veliki Britaniji je npr. je z zakonom prepovedano uporabljati citate iz biografskega gradiva brez posebnega dovoljenja imenovanega 'fair usage' - poštena raba, kar je nekaj podobnega kot normalno citiranje tiskanih del. Tako ni nič čudnega, da so tudi nekateri teksti iz zbornikov konference, predvsem pa razmnožene kopije, označeni z opombo, da je njihova uporaba možna le s privoljenjem avtorjev.

V zvezi z raziskovalno etiko so številni poslušalci v razpravah načenjali vprašanje znanstvene vzvišenosti in distance, ki je najbolj prisotna prav v predmetni izbiri raziskovane teme in pri izbiri pripovedovalcev. Zelo simptomatično je recimo dejstvo, da nas večina raziskovalcev raziskuje nižji sloj in ne tistega, ki mu sami pripadamo. Ob tej ugotovitvi je v predavalnicah večkrat nastala v rahlo mučen molk zavita zadrega, odgovora pa nobenega.

4. Nove tehnologije, ki omogočajo uspešnejšo kvalitativno analizo in (ponovno) interpretacijo materiala ter med raziskovalci in študenti vzpostavljajo kulturo sekundarnih analiz, so vsekakor uporaba različnih računalniških programov za obdelavo biografskih podatkov. Uvajanje kvantitativnih načinov analize z računalniki se je začelo v drugi polovici 70 let. Prepisovanje s trakov neposredno v računalnike pa se je izkazalo za bolj racionalno in praktično. Avdiovizualna tehnologija in množična uporaba videa pridobi-

---

uporabljale različne materiale. Video je zbral pričevanja o pomenu naslikanih podob. Prebijanje tišine, ki obkroža nasilje, še posebej takrat, kadar so žrtve nasilja obtožene (neformalno v družbi) in kriminalci izpuščeni ali premalo kaznovani, je glavno sporočilo filma. Besedna in nebesedna retorika žrtev različnih narodnosti, veroizpovedi in barve kože, ki so prostovoljno sodelovale v tem projektu, interaktiven proces med intervjuvanjem in terapevtskimi tehnikami ter procesi omogočajo vpogled v načine, kako se ženske, ko jim je bil nasilno odvzet del njihove moči in ženskosti, odzivajo, kakšna so pri tem družbena in politična nepooblastila, kaj pomeni incest in druge oblike nasilja v različnih kulturah, kakšna je vloga in kakšne oblike predstavlja prebijanje tišine ipd. Avtorici filma sta Lonna Malmshiemer in Susan Rose iz Pennsylvanije.

⁷ Tuula Juvonen iz Finske je v prispevku, *Straight Stories about the Shadow World - Drawing the Line between Homo- and Heterosexuality during the 1950 in Tampere, Finland*, opisala avtopodobno heteroseksualcev in se spraševala, kaj ljudje počnejo s kulturnimi domnevami. Ali jim sledijo, jih izkrivljajo ali ignorirajo? Ali homoseksualnost ignorira pravila ali jim sledi na drugačen način? In končno z odgovorom na vprašanje *Could it be? (Ali bi lahko bilo?) Yes, it could. (Da, lahko bi bilo.)* opravi z govoricami, ki tiho krožijo o nevidnih homoseksualcih. Arne Nilson iz Švedske pa si je izbral moške homoseksualce in njihov prostor v drugem največjem švedskem mestu in največjem skandinavskem pristanišču Göteborgu med leti 1930-50 (*Oral History of Male Homosexual Life in a Nordic City During High Modernity*). Z retrospektivnimi intervjuji je ugotovil, da so bila zbirališča moških homoseksualcev v obravnavanem obdobju na odprtih mestih. Ugotovil je njihove sprehajalne poti, načine socializacije, odnos srednjega razreda in ovrgel splošno prepričanje, da v 50., v času represije in težkih problemov, svet uživajočih moških homoseksualcev ni obstajal. Judith Schuyf iz Nizozemske je govorila o mitih, povezanih s spolom in seksualnostjo na primerih homoseksualnih izkušenj, ki so bile zbrane za čas od 20. let naprej (*Myths on Gender and Sexuality - Lesbian and Gay Experiences*). Moč mitov, četudi skritih, ni nič manj pomembna. Kathleen O'Mara iz Amerike pa je v tekstu "I never used word gay before...": *Coming out on Campus, 1978-90*, trdila, da je spolna identiteta povezana s političnim udejstvom.

vata na veljavi, če govorimo o njeni potencialni uporabi v večpredstavnosti (multimedije) pri preučevanju ustne zgodovine. Avdio posnetki so opravičljivi s svojo nižjo ceno. Tudi visoko kvaliteten video z visoko kvalitetnim zvokom daje argumente za njegovo uporabo. Ustni zgodovinarji napovedujejo, da bo zgolj uporaba zvoka sčasoma postala arhaični prežitek preteklega tehničnega doba.

Multimedija nudi dramatične možnosti za raziskovanje, arhiviranje in objavljane, hkrati pa postavlja tudi številne dvome. To je samo še ena oblika referenčnega dela, prav gotovo pa je nova oblika publikacije. Če naj bodo raziskovalci tisti, ki sporočajo, morajo slediti tudi novim komunikacijskim tehnologijam.⁸

5. Dve zelo obsežni sekciji sta vsebovali referate, ki so obravnavali politična gibanja, vojno, nacionalizem ipd. Zanimanje za te teme znotraj ustne zgodovine se je občutno povečalo v 90. letih, največ tekstov pa obravnava tovrstno problematiko vzhodne Evrope in nerazvitega dela sveta. Druge teme pa se posvečajo vojnim veteranom, spominom na čas odpora v drugi svetovni vojni in na prva leta po njej (veliko avtorjev je pri tem izbralo ženske pripovedovalke), pa civilnim vojnem, emigrantom, sindikalnim gibanjem... Primerjani so osebni in kolektivni spomini ter identitete, spreminjajoči se vzorci etničnih stereotipov, psihološke prilagoditve izgnancev, družinske vrednote, človeške pravice itd.

Pri veliki večini tekstov je ne glede na metodološko usmeritev raziskovalcev potrebno omeniti še eno stvar. Referati so napisani v duhu in želji, naj bi bile raziskave o družbi in kulturi hkrati tudi raziskave za družbo in kulturo. Tako se opravičujejo nekateri na prvi pogled drzni projekti,⁹ ki pa imajo v končni fazi svoje mesto ne samo v znanosti, ampak so tudi širše uporabni, npr. kot osveščanje javnosti o bolj ali manj sodobni družbeni problematiki, identiteti in njenih mitologizacijah ter možnih alternativah načina življenja.

V ta namen je bilo ustanovljeno tudi mednarodno združenje ustne zgodovine (International Oral History Association), ki ima v ustavi, sprejeti na konferenci, navedene glavne programske naloge: 1. omogočiti sodelovanje ustnih zgodovinarjev s celega sveta in tistih, ki skrbijo za dokumentacijo človeških izkušenj; 2. stimulirati in publicirati rezultate raziskav in tehnik ustne zgodovine; 3. podpirati razvoj standardov in principov za individualne raziskovalce, družbene in privatne ustanove ter agencije, ki so odgovorne za zbiranje in ohranjanje zgodovinskih informacij, zbranih s pomočjo tehnik ustne zgodovine; 4. vzpodbujati in organizirati mednarodne konference in srečanja; 5. pripomoči k boljšemu razumevanju narave in vrednot ustne zgodovine; 6. sodelovati in načrtovati mednarodne projekte ustne zgodovine.

Naslednja mednarodna konferenca ustnih zgodovinarjev bo leta 1998 v Riu de Janeiru.

⁸ Prim.: Paul Thomson, *Sharing Oral History: Archives and New Technology*. V: IX International Oral History Conference, "Communicating Experience" (Göteborg 1996), str. 946-947.

⁹ Glej opombi 6 in 7.